

УДК 351.745.7:/343.341

Мовчан Анатолій Васильович – начальник науково-дослідної лабораторії криміналістичної та спеціальної техніки ДНДІ МВС України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Застосування сучасних технологій для вирішення завдань оперативного розпізнання терористичних загроз

У статті розглянуто актуальні проблеми застосування сучасних технологій для вирішення завдань оперативного розпізнання терористичних загроз.

Ключові слова: оперативне розпізнання, оперативний пошук, біометричні системи, терористичні загрози, вибуховий пристрій, відеоспостереження.

Забезпечення конституційних прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1].

Надзвичайно серйозною проблемою в останні роки стає підвищення рівня терористичної загрози. Основними причинами терористичних проявів є радикалізм, екстремізм, політизація проблем міжнаціональних, етноконфесійних відносин, поширення громадянської нетерпимості та протистояння, насамперед у площині суспільно-політичних відносин.

Упродовж останніх чотирьох років в Україні більше ніж на третину збільшилася кількість злочинів, учинених із застосуванням вогнепальної зброї, в тому числі умисних убивств – майже на 40 %, тяжких тілесних ушкоджень – майже удвічі. Кількість вогнепальної зброї, вилученої із незаконного обігу протягом згаданого періоду, збільшилася на 1,7 %, гранат – на 60 %, мін – на 73,7 %, вибухових речовин – на 177,7 %. Удвічі збільшилася кількість анонімних повідомлень про загрозу безпеці [2].

Світова практика доводить, що прояви терористичного характеру завдають значної шкоди життю і здоров'ю громадян, негативно позначаються на іміджі держави.

У зв'язку з цим, розроблення і запровадження ефективних сучасних систем безпеки, застосування засобів зовнішнього контролю (спостереження), оперативного розпізнання терористичних загроз й швидкого реагування на них є нагальним питанням державної політики у сфері забезпечення громадської безпеки та громадського порядку.

Проблемам організації, підготовки та безпосереднього здійснення оперативного розпізнання присвячені наукові праці В. М. Атмажитова, О. С. Вандишева, К. К. Горяїнова, В. Я. Мацюка, В. А. Некрасова, В. С. Овчинського, С. С. Овчинського, М. А. Погорецького, А. П. Полежаєва, Л. В. Родинюка, Г. К. Синілова, В. А. Снеткова, Ю. Д. Солоненка, Н. Є. Філіпенка, В. П. Шеломенцева, О. Ю. Шумілова, Є. М. Яковця та інших учених.

Разом з тим, розвиток теорії і практики ОРД, набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України, підвищення рівня терористичної загрози зумовлюють необхідність подальших досліджень даної проблеми.

Виходячи з актуальності визначеної проблеми, метою цієї статті є дослідження питання застосування сучасних технологій для вирішення завдань оперативного розпізнання терористичних загроз.

Оперативне розпізнання є одним із основних видів оперативно-розшукової діагностики, зі змістовної сторони представляє собою пізнавальну (емпіричну) частину оперативного пошуку – діяльності, спрямованої на виявлення об'єктів, які становлять інтерес для кримінального аналізу [3, с. 395]. В етимологічному значенні поняття “пошук” тлумачиться через терміни “шукання”, “розшукування” [4, с. 915].

М. А. Погорецький і В. П. Шеломенцев визначають оперативний пошук як одну із форм ОРД, яка являє собою систему розвідувально-пошукових заходів, що здійснюються її уповноваженими суб'єктами для отримання та перевірки первинної інформації щодо осіб, предметів і подій, які становлять оперативний інтерес для оперативних підрозділів, з метою встановлення ознак злочину чи спростування інформації про нього [5, с. 115–116].

Оперативний пошук здійснюється як особисто суб'єктами пошуку (особистий пошук), так і з залученням до нього відповідних сил і засобів, у тому числі інформаційних систем, відео- та аудіозапису, кіно- та фотозйомки тощо.

Під час особистого пошуку застосовується візуальне спостереження, яке полягає в безпосередньому спостереженні за особами, що становлять оперативний інтерес, для отримання даних про їх злочинні дії і зв'язки.

У залежності від пошукових властивостей ознаки, за якими здійснюється оперативне розпізнання, розділяються на дві групи. До пер-

шої з них відносяться ознаки, які дозволяють установити групову належність об'єкта розпізнання. В основі такого розпізнання лежать загальні ознаки поведінки, найбільш характерні для осіб, що становлять оперативний інтерес, а також ознаки, загальні для групи злочинів. До другого різновиду пошукових ознак відносяться ті, за якими встановлюється тотожність (індивідуальні ознаки). Тобто, мова йде про ознаки, характерні конкретній особі або предмету.

Іншим видом встановлення факту вчинення злочинного діяння є емпіричне розпізнавання його матеріальних слідів на місці події, наприклад, виявлення ножових ран на тілі потерпілого; візуальне виявлення фактів підробки документів, що здійснюється з метою незаконного переміщення товару через митний кордон; виявлення на вході в приміщення зламаного замка в момент, коли відбувається крадіжка, виявлення вибухонебезпечних предметів тощо [3, с. 407]. Ознаки тих чи інших триваючих злочинів можна виявити в самих різних інформаційних середовищах, включаючи кіберпростір.

Об'єкти розпізнання (предмети, речовини і документи) розподіляються на такі категорії:

1) предмети і речовини, незаконний обіг яких тягне за собою кримінальну відповідальність (зброя, боєприпаси, вибухові речовини та пристрої, наркотичні засоби, психотропні речовини та їх прекурсори тощо);

2) знаряддя та засоби вчинення злочину;

3) інші предмети, речі та документи, залучені до вчинення злочинів;

4) предмети, речовини і документи – носії слідів злочинного діяння.

Скоєні в останні роки терористичні акти на об'єктах метрополітену Російської Федерації, Республіки Беларусь та інших країн свідчать про необхідність перегляду систем комплексної безпеки у транспортній галузі. Адже, лише у московському метрополітені було скоєно 8 терористичних актів, під час яких 116 осіб загинуло, 386 – поранено. 11 квітня 2011 р. на станції метро "Октябрьская" у Мінську було скоєно терористичний акт, у результаті якого 15 людей загинуло, 203 – поранено [6, с. 166].

За останні 5 років на території України зареєстровано 148 випадків вилучення та застосування саморобних вибухових пристроїв, зокрема 13 жовтня 2011 р. в центрі Харкова біля двох годин ночі стався вибух неподалік від одного з кіосків, 21 жовтня 2011 р. в центрі Запоріжжя в супермаркеті "Сільпо" спрацював вибуховий пристрій в одному з ящиків камери зберігання, 16 листопада 2011 р. на проспекті Карла Маркса в Дніпропетровську вибухнула бетонна урна, у результаті чого загинула одна людина.

27 квітня 2012 р. у Дніпропетровську протягом 1,5 годин прогрімлі чотири вибухи, постраждали 30 людей, 26 з них були госпіта-

лізовані. 31 травня – 1 червня правоохоронці затримали чотирьох підозрюваних в організації вибухів осіб, які вимагали виплатити їм \$4,5 млн. При спілкуванні зі співробітниками спецслужби зазначені особи користувалися спеціальними програмами-анонімайзерами, які дозволяють шифрувати IP-адресу користувача. Для встановлення дійсних адрес, через які йшло спілкування, українські фахівці зверталися за допомогою до колег з Росії та США. За наявною інформацією, із співробітниками СБУ спілкувався користувач з ніком upabomber (таке ж прізвисько має один з відомих терористів – Теодор Качинський, який розсилав бомби поштою). Під цим ніком в Україні ймовірно писав організатор вибухів у Дніпропетровську – Віктор Сукачов [7].

Одним із напрямів підвищення безпеки пасажирів у метро є застосування сучасних біометричних систем. Зокрема, на 182 станціях метрополітену і 6 станціях монорельсової дороги в Москві встановлено 4927 відеокамер і 446 колон “Екстреного виклику”, ще 2368 відеокамер встановлено в 511 вагонах рухомого складу [6, с. 166–167].

У рамках створення пілотної зони комплексної системи забезпечення безпеки пасажирів на станції “Охотный ряд” московського метрополітену встановлено вісім термінальних комплексів системи безпеки, інформування та оповіщення пасажирів, дані з яких передаються в Ситуаційний центр метрополітену.

Втім, слід зазначити, що при встановленні біометричної інформаційно-пошукової системи відеоспостереження “Сова-відеопоток” не було дотримано вимог щодо настройки відеокамер по відстані та куту огляду відносно контрольованої зони, що суттєво понизило ефективність функціонування системи [6, с. 169].

У жовтні 2012 року на виставці “Інтерполітех-2012” в Москві російською компанією “Комплексні технології безпеки” було презентовано систему “Спартан 300”, призначену для виявлення у натовпі людей, чия поведінка відхиляється від норми. Розробники системи позиціонують її як універсальний автоматичний інструмент контролю пасажирських потоків на транспорті.

Для аналізу використовується штучна нейронна мережа, яку розробники системи відпрацювали на базових емоціях Пола Екмана. Оператор такої системи бачить людський потік, в якому обличчя звичайних людей укладені в зелену рамку, а обличчя людей у зміненому стані – у червону [8].

Разом з тим, служба безпеки московського метрополітену визнала невдалою пробу установку на станціях метро камер, які за мімікою і жестами розпізнають серед пасажирів потенційних терористів, зважаючи на те, що увагу камери могла привернути будь-яка особа

з пишною зачіскою або хутровим комірцем. Крім того, відмічається низька ефективність системи при щільному потоці пасажирів.

Водночас метрополітен не має наміру відмовлятися від установки на станціях так званої “інтелектуальної” системи відеоспостереження, тільки замість пошуку терористів камери будуть виявляти осіб, які перебувають у розшуку, і знаходити кинуті предмети. Оснастити такими пристроями всі станції московського метро планується до кінця 2014 року [9].

З метою попередження терористичних загроз на об’єктах транспортної інфраструктури передбачено розгортання при вході в пасажирську зону станцій метрополітену, залізничних вокзалів доглядової зони (стаціонарний рамочний металодетектор, стаціонарний рентгенівський сканер для предметів, стаціонарний сканер для пасажирів, вибухозахисний контейнер, локалізатор вибухових речовин, експрес-аналізатори вибухових речовин тощо).

Заслуговує на увагу досвід м. Донецьку, де в 2005 році для забезпечення відеоспостереження та оперативного управління нарядами міліції було впроваджено інформаційно-аналітичну систему “Безпечне місто”. Даний проект був розроблений транснаціональною компанією “ITV/AxxonSoft”. Він став кращим серед аналогічних проектів, реалізованих у країнах СНД. Підсумком першого етапу робіт стали 38 камер, розмішених на площі Леніна, біля міськради та облдержадміністрації. Інформація з цих камер поступала до чергових частин міського та обласного управлінь внутрішніх справ.

Напередодні чемпіонату Європи з футболу 2012 року проект “Безпечне місто” досяг ключового етапу свого розвитку: в м. Донецьку було створено принципово новий підрозділ – Центр оперативного реагування міліції. Він акумулював у собі всю інформацію, що надходить з відеокамер і від мобільних нарядів. Завдяки системі відеоспостереження у 2012 році в м. Донецьку за “гарячими слідами” було розкрито більше 200 злочинів, 7 випадків незаконного заволодіння транспортом, знайдено 45 водіїв, які зникли з місця ДТП [10].

Подібні системи встановлені в інших містах України, зокрема у громадських місцях приймаючих міст Євро-2012 було встановлено 179 камер відеоспостереження (Київ – 35; Донецьк – 75; Харків – 40; Львів – 29).

Так, у рамках реалізації програми “Безпечне місто” ГУМВС України в м. Києві напередодні чемпіонату Євро-2012 введено в експлуатацію автоматизовану систему централізованого управління нарядами міліції “ЦУНАМІ”, яка включає в себе підсистему відеоспостереження. Для контролю за багатолюдними місцями в центральній частині

столиці було встановлено 35 камер, відеоінформацію з яких виведено на монітори чергових частин ГУМВС у м. Києві та МВС України [11].

Для проведення оперативних та пошукових заходів підрозділи ОВС використовують рентгенотелевізійні комплекси “Шмель–240 ТВ”, “Колібри–150 ТВ”, доглядові відеокomплекси “Шмель–В1”, “Шмель–В2”, “Шмель–3N”, портативні металодетектори SPHINX VM–612, MD–3003 B1, GARNET SUPERWAND, PD140 С. Е. І. А, сканери “Ватсон”, комбіновані доглядові пристрої, пошукові радіометри тощо [12].

У боротьбі з “поштовим” тероризмом найбільш часто використовуються стаціонарні рентгенотелевізійні установки “Калан–2М”, “Калан–4”, портативні рентгенотелевізійні установки “Норка”, настільні рентгенотелевізійні установки XR–PSCAN, які дозволяють оглядати і виявляти вибухові та інші потенційно небезпечні речовини в багажі, листах, бандеролях, контейнерах, у залишених сумках, пакетах тощо [13].

При виявленні зняряд злочину та інших предметів “подвійного” призначення можуть застосовуватися спеціальні технічні засоби. Наприклад, для розпізнавання вибухових речовин використовуються ручні детектори, які виявляють сліди вибухових речовин (зокрема, аналізатори парів вибухових речовин “Пілот–М”, Е–3500 тощо), детектори годинникових механізмів “Анкер–4Е”, “Анкер–Е”, набори спреїв “Поиск–ХТ”. У зв’язку з поширенням останнім часом пластикової вибухівки, яка фактично не має запаху, найбільш ефективним способом її виявлення, крім маркування, є пошук інших компонентів, які, як правило, застосовуються у вибухонебезпечних посылках, – батарей, детонаторів, проводів тощо [14].

Одним із надійних способів виявлення вибухових речовин є застосування службово-розшукових собак, здатних розпізнати ті чи інші предмети і речовини за їх запаховими слідами.

Успіх оперативного розпізнавання вибухових речовин залежить також від наявності у працівників ОВС професійних навичок, пов’язаних із проведнням оглядів, обшуків і спостереженням.

З метою запобігання терористичних загроз і протидії злочинності в Україні передбачено здійснити низку заходів щодо створення й впровадження сучасних систем безпеки, засобів зовнішнього контролю (спостереження) і швидкого реагування в діяльність правоохоронних органів та інших органів державної влади, які полягають у комплексному, поетапному вирішенні проблемних питань у цій сфері шляхом впровадження організаційних засад функціонування загальнодержавної системи зовнішнього контролю (спостереження) та швидкого реагування на всіх рівнях, підвищення ефективності управління з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань

протидії злочинності, зміцнення законодавчої, нормативно-правової, науково-технічної і ресурсної бази, що сприятиме зниженню рівня територистичної загрози в Україні.

Для розв'язання зазначених проблем Кабінетом Міністрів України схвалено Концепцію Державної цільової правоохоронної програми встановлення сучасних систем безпеки, застосування засобів зовнішнього контролю (спостереження) та швидкого реагування на період до 2016 року [2], основною метою якої є підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів та інших органів державної влади у сфері боротьби зі злочинністю та запобігання тероризму шляхом розробки й впровадження новітніх систем безпеки, засобів зовнішнього контролю (спостереження) та швидкого реагування.

Крім того, відповідно до Плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року [15], передбачено встановлення систем візуального спостереження за дотриманням правопорядку та забезпеченням безпеки громадян у громадських місцях, зокрема місцях масового перебування населення на об'єктах залізничного, повітряного транспорту та зупинках громадського транспорту.

Ураховуючи викладене, вважаємо за доцільне у межах виконання Державної цільової правоохоронної програми здійснити заходи за такими пріоритетними напрямками:

1) організаційно-правовий:

– підвищення ефективності управління та діяльності із запобігання терористичної загрози шляхом внесення змін до законодавчих і нормативно-правових актів у сфері протидії тероризму з метою оптимізації структур суб'єктів боротьби з тероризмом й посилення відповідальності за стан цієї діяльності керівників усіх рівнів управління;

– прийняття регіональних програм установами сучасних систем безпеки, застосування засобів зовнішнього контролю (спостереження) з елементами аналітичної обробки інформації;

– формування організаційної структури системи державних органів забезпечення антитерористичної безпеки, що входять до складу суб'єктів боротьби з тероризмом, розподіл їх функцій; комплексне забезпечення життєдіяльності структурних елементів системи (кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне тощо);

– підготовка сил і засобів системи до їх застосування згідно з призначенням;

– вироблення стратегії та планування конкретних заходів щодо забезпечення антитерористичної безпеки;

2) організаційно-технічний:

Борьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

- створення систем відеоспостереження з елементами аналітичної обробки інформації за центральними, криміногенно-активними та людними місцями міст; у закритих об'єктах (супермаркети, навчальні заклади, вокзали, аеропорти, стадіони, станції та вагони метро); за станом транспортних комунікацій;
- організація системи відслідковування рухомих об'єктів з використанням глобальної системи позиціонування (GPS/ГЛОНАСС);
- встановлення систем безпеки на об'єктах транспортної інфраструктури шляхом розгортання при вході в пасажирську зону станцій метрополітену, залізничних вокзалів доглядової зони;
- впровадження в діяльність чергових частин органів внутрішніх справ апаратно-програмних комплексів; організація систем цифрового радіозв'язку та проводового зв'язку;
- організація каналів передачі даних (безпроводових, проводових та оптичних).

Реалізація зазначених заходів дозволить підвищити рівень контролю за ситуацією в громадських місцях, ефективність реагування на правопорушення в містах і на об'єктах транспортної інфраструктури; зменшити кількість правопорушень, які вчиняються в громадських місцях; посилити захист уразливих у терористичному відношенні об'єктів.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про схвалення Концепції Державної цільової правоохоронної програми встановлення сучасних систем безпеки, застосування засобів зовнішнього контролю (спостереження) та швидкого реагування на період до 2016 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 лют. 2013 р. № 51-р. // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 29.
3. Халиков А. Н. Юридическое, техническое и информационно-аналитическое обеспечение оперативно-розыскной деятельности : учеб. пособ. / А. Н. Халиков, Е. Н. Яковец, Н. И. Журавленко ; [под ред. А. Н. Халикова]. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 472 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Упоряд. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ : Перун, 2001. – 1440 с.
5. Погорецький М. А. Пошукові ознаки об'єктів оперативного пошуку: поняття та сутність / М. А. Погорецький, В. П. Шеломенцев // Вісн. Акад. управління МВС. – К., 2010. – № 4. – С. 114–121.
6. Солоненко Д. Ю. Обеспечение безопасности объектов транспортной инфраструктуры, на примере создания пилотной зоны комплексной системы обеспечения безопасности пассажиров на станции “Охотный ряд” Московского метрополитена / Д. Ю. Солоненко // Информатизация та інформаційна безпека правоохоронних органів : сб. тр. XVII Межд. конф. (20–21 мая 2008 р.). – М., 2011. – С. 166–170.

7. СБУ підозрює “дніпропетровських підричників” в організації ще трьох терактів / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://tyzctyzhden.ua/News/52360/PrintView>.
8. Российские специалисты представили прибор для распознавания подозрительных лиц / [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://lenta.ru/news/2012/10/23/subway/>.
9. Эксперимент с антитеррористическими камерами в московском метро провалился / [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://lenta.ru/news/2013/03/15/subway/>.
10. Проект “Безпечно місто”, на базі якого працює міліція Донецька, визнаний кращим в СНД / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/823823>.
11. Віктор Ратушняк: “Міліція здатна забезпечити громадський порядок під час Євро-2012” / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/445545>.
12. Аتماжитов В. М. Об эффективности использования технических средств в раскрытии преступлений / В. М. Аتماжитов, В. И. Кирич, В. Н. Омелин // Информатизация та інформаційна безпека правоохоронительных органов : сб. тр. XX Межд. конф. (24–25 мая 2011 г.). – М., 2011. – С. 206–214.
13. Полежаев А. П. Терроризм и антитеррористические меры (организация, методы и средства). Вопросы и ответы / А. П. Полежаев, М. Ф. Савелий. – М. : Объединенная редакция МВД России, 2003. – 160 с.
14. Технічний додаток до Конвенції про маркування пластиків вибухових речовин з метою їх виявлення. – Монреаль, 1 берез. 1991 р.
15. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 серп. 2012 р. № 767 // Урядовий кур’єр. – 2012. – № 159.

В статье рассмотрены актуальные проблемы применения современных технологий для решения задач оперативного распознавания террористических угроз.

The article deals with the current problems of the modern technology use for the recognition of terrorist threats.

Стаття надійшла до редакції журналу 16 квітня 2013 року.